

Experimentální archeologie

Ötzi 5 300 BP

- muž 160 cm, 50 kg
- věk 40 - 53 let
- velikost bot č. 38
- haplotyp K 1

Co měl na sobě:

Čepice - medvěd hnědý

Kabát - koza/ovce, sešitý šlachami

Kalhoty - 2 samostatné nohavice, upnuté v pasu, koza

Zástěra - kozí kůže

Boty - podešev z medvědin, kostra z lýka, hovězina, jelenice

Plášť - upletený z trávy (*Molinia caerulea*)

Co měl u sebe:

- měděná sekera
- malá pazourková dýka
- nedokončený luk
- toulec se 2 hotovými a 12 rozdělanými šípy
- krosna
- nádobka z březové kůry
- opasek s brašnou („ledvinka“) s pazourkovými nástroji, lýkem, částmi parohu a kusy březovníku obecného
- kožené řemínky, dolomitová perla či přeslen (talisman ?)
- *Trichuris trichiura*, krev čtyř cizích lidí, etc.

Ötziho boty

doc. Pavel Hlaváček

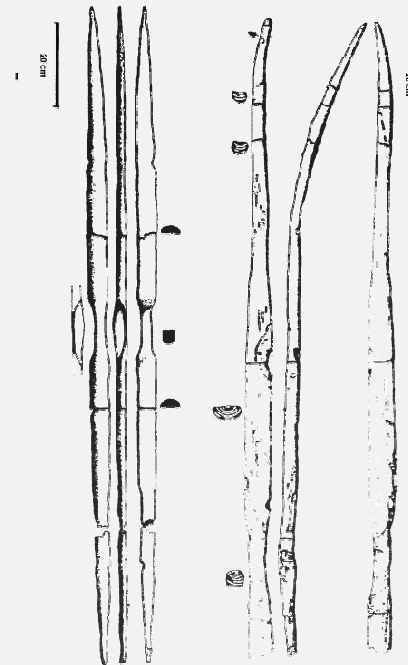
Kilimandžáro (5895 m.n.m.)

Důkazy použití luku v mladém paleolitu:

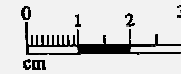
1. Archeologické nálezy hrotů
2. Pokročilá technologie výroby luku v mezolitu
3. Pravěká vyobrazení

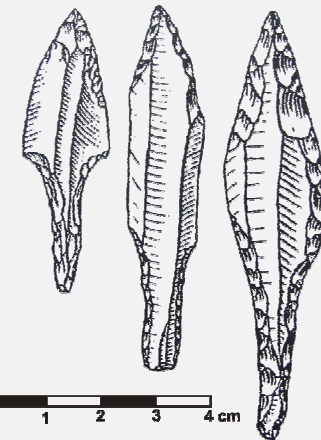
Jeskyně Les Trois Frères
(Francie)

Mezolitické luky z Dánska
(Knecht 1993)

Gravettské hroty (Peterkin 1993,
Audouşq a kol 1981)

Hroty typu Font-Robert (Rigaud 1982;
de Sonneville-Bordes 1960)

Metodika experimentu

- Luky s parametry odpovídající dochovaným mezolitickým exemplářům
- Příprava replik paleolitických šípů a oštěpů
- Orientační měření rychlosti šípu na laserovém hradlu Prototypa LSo4
- Experimentální střelba do vhodných částí zvířat
- Preparace a úprava osteologického materiálu
- Studium takto získaných kostí a jejich srovnání s paleontologickými nálezy

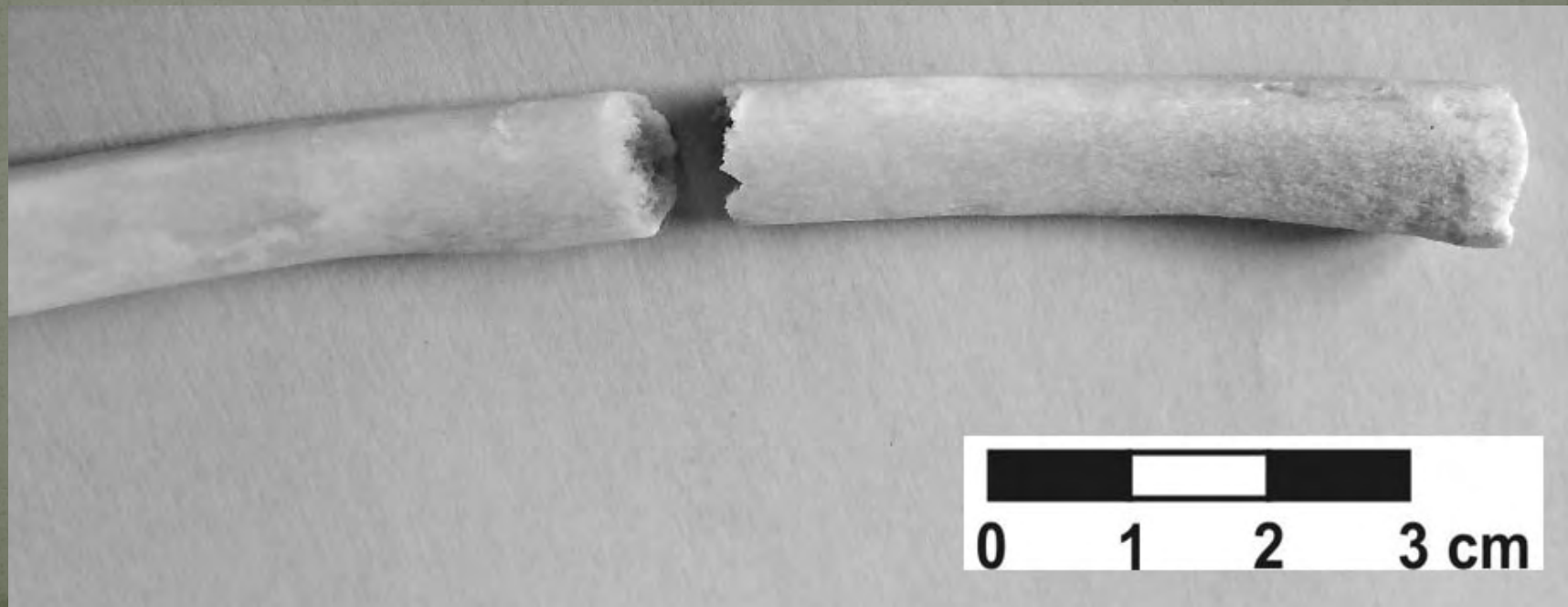

Výsledky experimentu:

- Průměrná rychlost šípů byla 36,6 m/s => $E_k \sim 40$ J
- Experimentálně bylo získáno na kostech 102 různých stop

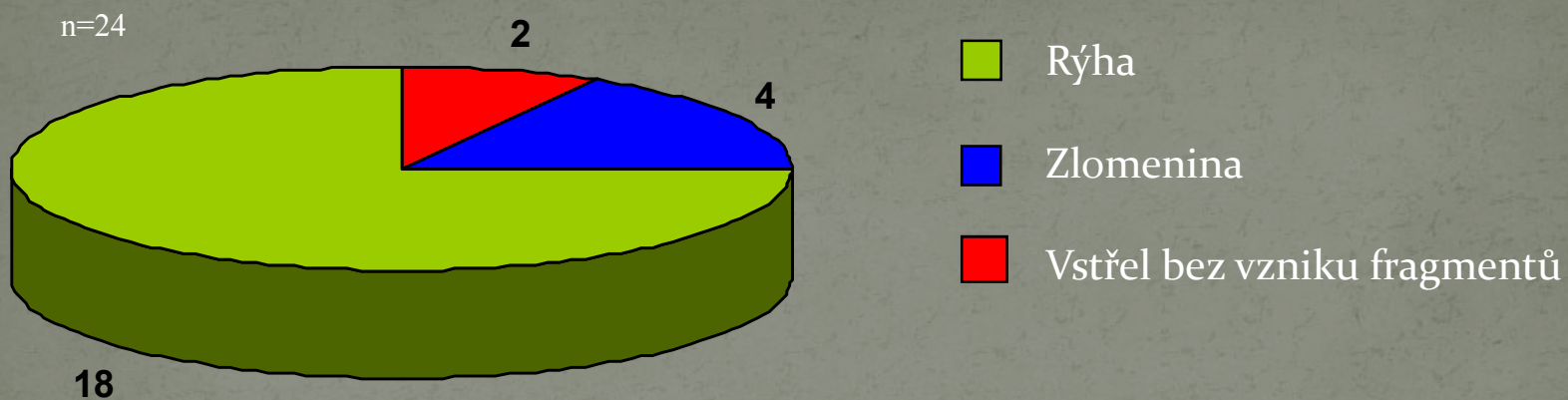
Rozdělení experimentálně získaných stop:

1. Rýhy
2. Vstřely bez vzniku fragmentu
3. Vstřely se vznikem fragmentu
4. Ostatní typy zlomenin

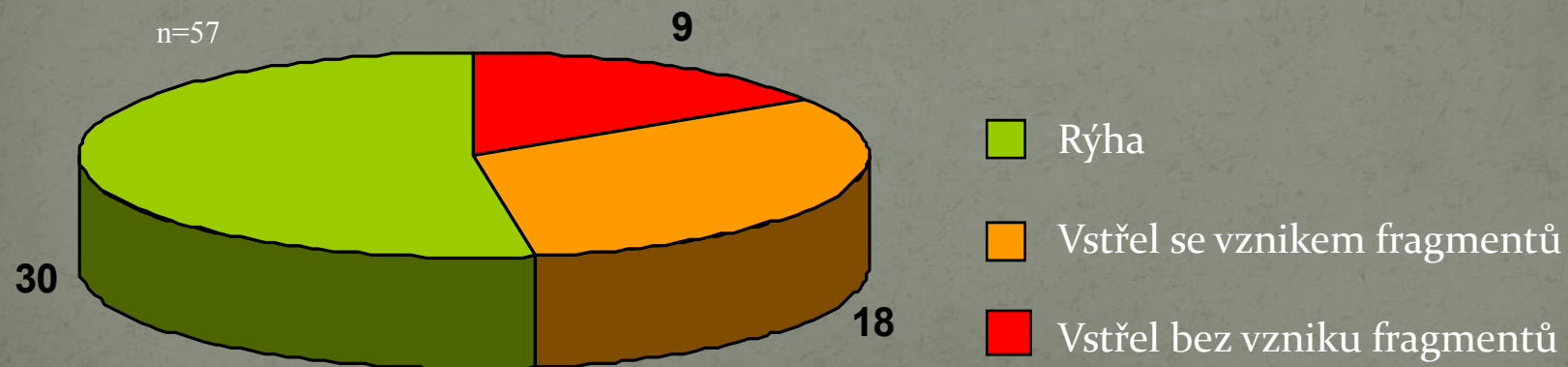

Rozložení stop na žebrech způsobených oštěpem:

Rozložení stop na žebrech způsobených šípou:

Štípaná industrie - základní termíny

Artefakt: jakýkoli předmět vyrobený činností člověka (dříve termín pro nástroj)

Naturfakt: předmět vyrobený činností přírodních sil (pseudoartefakt, geofakt).

Manuport : rovněž přirozený výtvar (de facto naturfakt), který je přinesen z nějakého důvodu na sídliště, tedy byl vybrán člověkem.

Patina, obrus ohlaz, vysrážení Fe: patinou označujeme oksidované povrchové vrstvy (u různých hornin různě). Povrch předmětů může být dále změněn obrusem (eolizací - větrem hnaný sediment obrušuje odkryté části) a ohlazením (spojeno s vodou a mokřými sedimenty případně s kryptoturbací). V jeskyních se často setkáváme s vysráženými povlaky manganu či Fe.

Štípaná industrie: souhrn všech produktů výrobních činností člověka.

Jádro: upravený kus suroviny do formy vhodné k těžbě polotovarů. Představuje meziprodukt.

Odštěp: produkt oddělený úderem nebo tlakem z jádra.

Úštěp: jakýkoli odštěp jehož délka je menší než dvojnásobek délky a splňující kritéria pro artefakt (bulbus, úderová plocha atd.)

Čepel: analogicky úštěpu, pouze délka je větší než dvojnásobek šířky.

Odpad: drobné odštěpky, třísky, kusy suroviny a zlomky úštěpů a jader, které vzhledem ke své morfologii a metrice nejsou dále využitelné.

Suport: termín označující polotovar na kterém je retuší vytvořen nástroj.

Nástroj ve formálním smyslu: jedná se o jakýkoli suport (valoun, čepel, úštěp apod.), který je retuší upraven na žádaný tvar. Terminologie se nemusí shodovat se skutečnou funkcí.

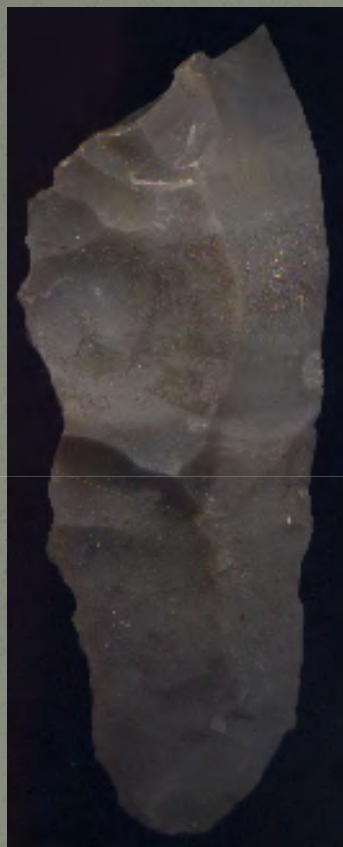

Základní charakteristiky kamenné štípané industrie

- relativně snadná dostupnost
- nejtvrdší materiál
- ostré hrany
- velká výtěžnost
- možnost reparace pracovního ostří

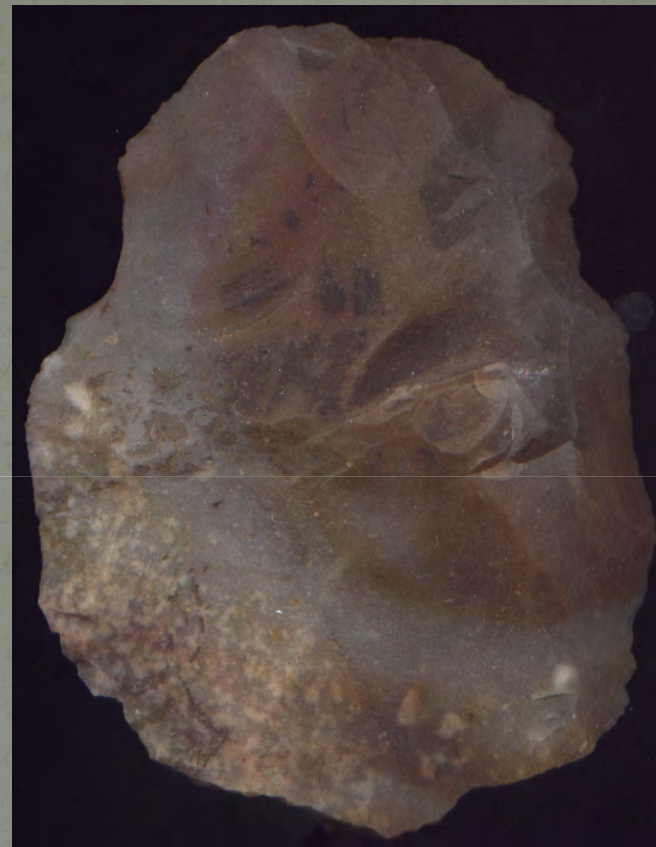

čepel

délka je 2x větší
než šířka

ústěp

délka není 2x větší
než šířka

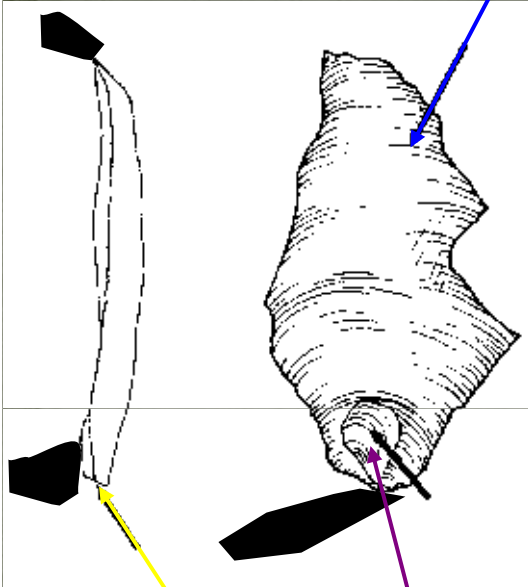
ventrální plocha

styčná plocha s těžní stěnou jádra

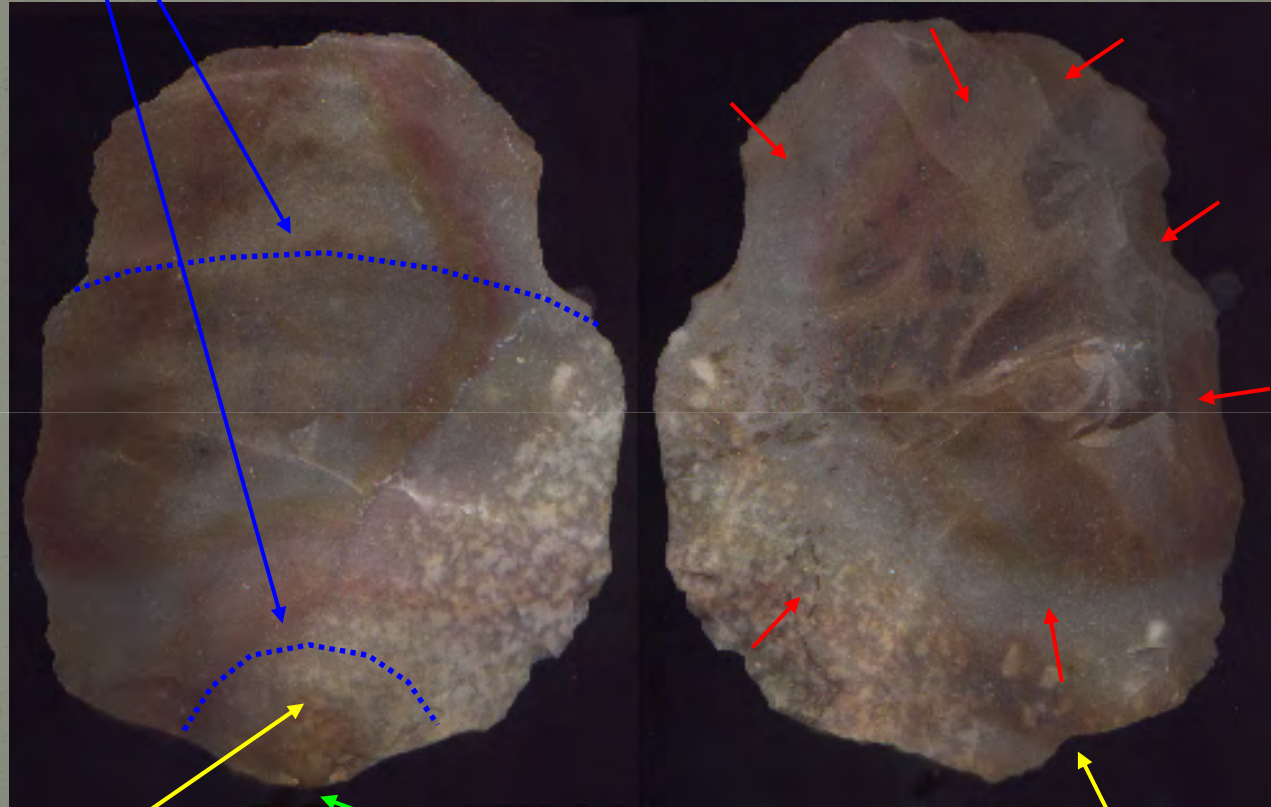
dorsální plocha

plocha s negativy po předcházejících úderech

siločáry

jazýček

bulbus

bod úderu

negativ bulbu

patka

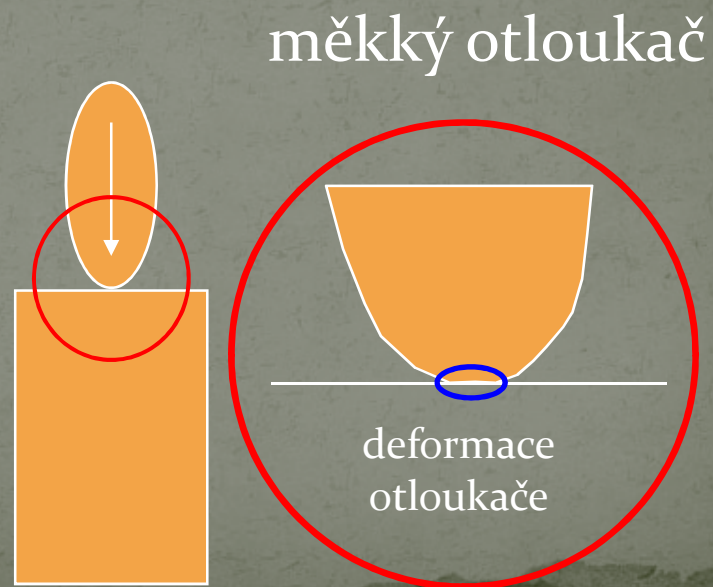
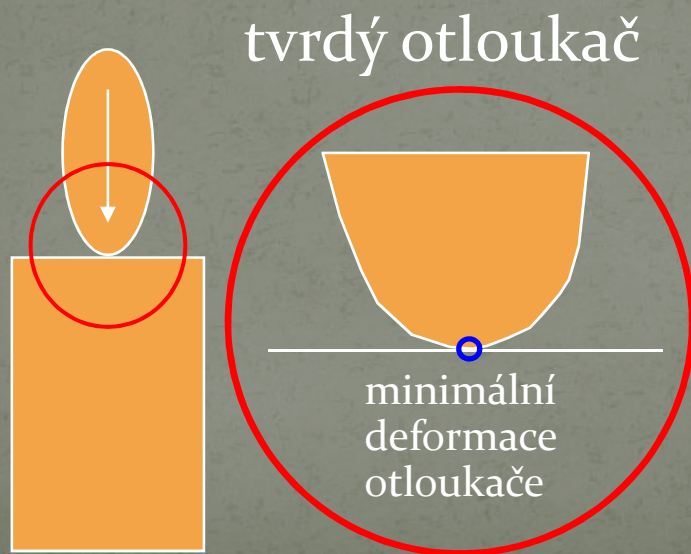

Způsob

určuje, čím byl odštěp oddělen ze suroviny.

Rozlišujeme:

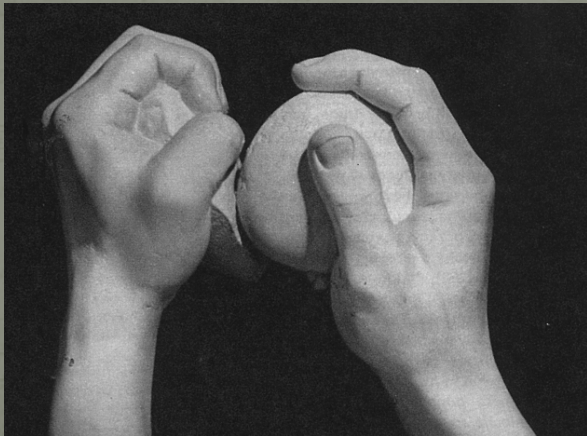
- **tvrdý otloukač:** kámen různé tvrdosti. Charakteristickými rysy jsou: výrazný bulbus, siločáry na ventrální ploše, větší patka.
- **měkký otloukač:** paroh, kost nebo dřevo. Není zřejmý bod úderu, místo výrazného bulbu je římsička.

Technika

termín určuje způsob, jakým je síla přenášena.

- **přímý úder**: tvrdým nebo měkkým otloukačem je úder veden přímo do místa, odkud má být odštěp oddělen.
- **nepřímý úder**: k oddělení odštěpu se použije prostředník (z různých materiálů, nejčastěji paroh), který slouží k přesnému přenesení síly na dané místo
- **tlak**: pomocí prostředníku je odštěp oddělen od jádra nebo suportu za použití tlaku, ne úderu. Používá se zejména u zcela homogenních surovin (obsidián, kvalitní pazourky).

Metoda

koncept, technologický postup, jakým chci získat žádané produkty z kusu suroviny.

- **fasonáž**: přímé tvarování žádaného předmětu.
- **debitáž**: oddělování polotovarů z jádra
- **clactonská**: klasická je definovaná přímým úderem opracovaným kusem suroviny na surovinu leží na kovadlině.
- **levalloiská**: přímým úderem tvrdým otloukačem na určitým způsobem tvarované jádro (často se říká technika).
- **diskovitá**: podobná levalloiské, ale má dvě hierarchicky stejné plochy (nejčastěji bipyramidální)
- **mladopaleolitická**: (čepelová). proces výroby zejména čepelí, pro jejichž oddělení se používá tvrdý nebo měkký otloukač s prostředníkem, nebo měkký otloukač bez prostředníku. Výjimku pak tvoří oddělování cílových polotovarů tvrdým otloukačem bez prostředníku. Variantu tvoří oddělování polotovarů tlakem prostředníku na hranu jádra ve směru těžby.
- **zlomová mikrolitická**: za polotovary pro tuto metodu slouží cílové čepel, které jsou určitým technologickým procesem lámány do žádoucích polotovarů.

Fasonáž

metoda přímého tvarování nástroje

Hlíza,
blok
suroviny

Odšlěpy představují odpad někdy využitý na nástroje

Tvarování nástroje

Pěstní klín
Sekáč
Listový hrot

Odšlěpy představují odpad někdy využitý na nástroje

Reutilizace

Zbytek
nebo
zbytek
nástroje

Debitáž

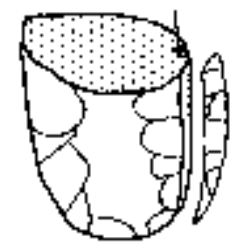
metoda těžby jádra (debitážová)

Preparace jádra

Ústěp s kůrou
Čepel s kůrou
Preparační ústěp
Preparační čepel
Vodící hrana jádra

Výroba nástrojů

Připravená
netěžené
jádro

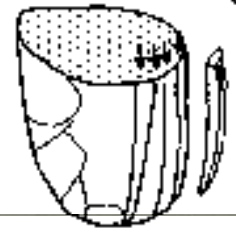

Těžba polotovarů

Cílová čepel
Cílový ústěp

Výroba nástrojů

Těžené
jádro

Reparace jádra

Sekundární vodící hrana
Tableta
Reparace těžní plochy

Výroba nástrojů

Zbytek jádra

Grafické znázornění rozdílu fasonáž x debitáž
povzdušné jádro použité při znázornění debitáže je pouze příklad jedné z metod. Ekvivalentem v tomto pojetí je však jakákoliv metoda využívající těžbu jádra za účelem získání adekvátních polotovarů.

Výběr kamenné suroviny

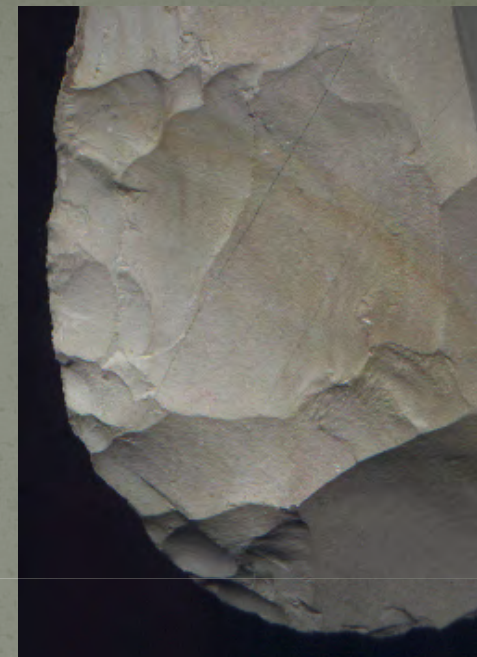
tvar

valouny, hlízy, ostrohranné bloky, desky

fyzikální vlastnosti

- lasturnatý lom
- jemno až hrubozrnný materiál, důležitá je homogenita; nevhodná je vrstevnatost

Ideální jsou hlízy nebo desky jemnozrnného, homogenního materiálu s dobrou štěpností

Přehled používaných surovin

Silicity

- pazourek
- rohovec
- radiolarit

Minerály SiO₂

- křemen
- křišťál
- záhněda
- citrín
- chalcedon
- jaspis

Přírodní skla

- vltavín
- obsidián

Klastické křemičité horniny

- ortokvarcit - drahanský křemenec
- rohovcové brekcie

Ostatní

- porcelanit
- silicifikovaná dřeva
- vápenec
- droby

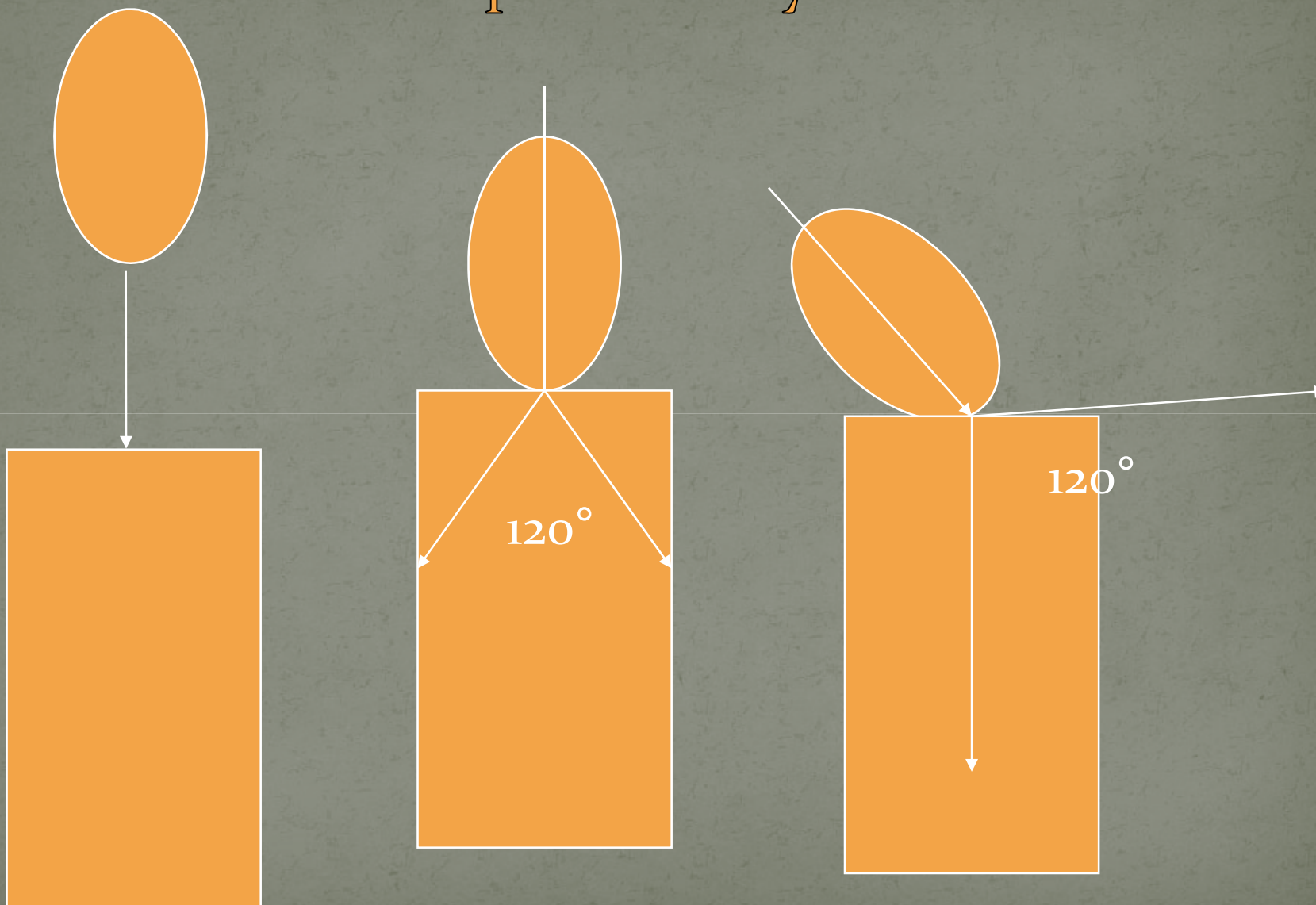

Pomůcky pro štípání

- kůže – ochrana rukou a noh; zpevnění těžní plochy
- otloukače a retušéry - kámen, paroh, kost, dřevo
- abradéry - pískovce, krevely
- doplňky - drobné kostěné retušéry, prostředníky, tlakové hole, podložky a kovadliny

Princip šíření síly

Princip šíření síly - 2

Síla F_1 je nedostatečná
odštěp zaběhne

Příčiny:
lehký otloukač
malá síla-rychlost
vady v materiálu
špatný tvar jádra

Syntéza:
dostatečná zkušenost
správné tvarování jádra

Síla F_2 je nadbytečná
odštěp sejme distální
část jádra

Příčiny:
těžký otloukač
velká síla-rychlost
špatný tvar jádra

Metoda přímého tvarování - fasonáž

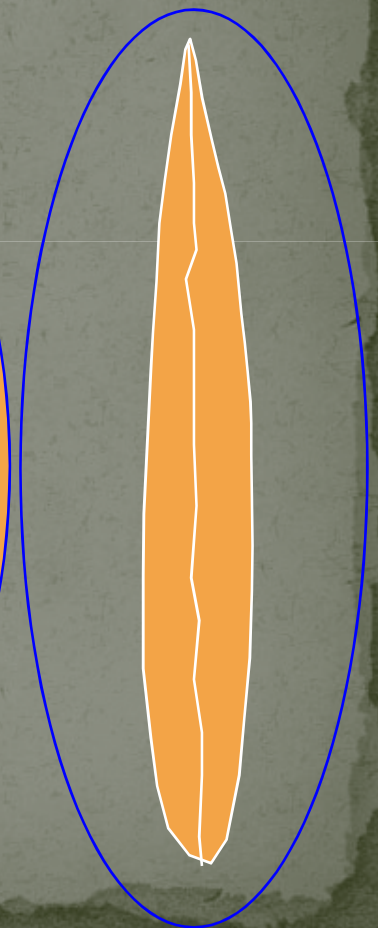
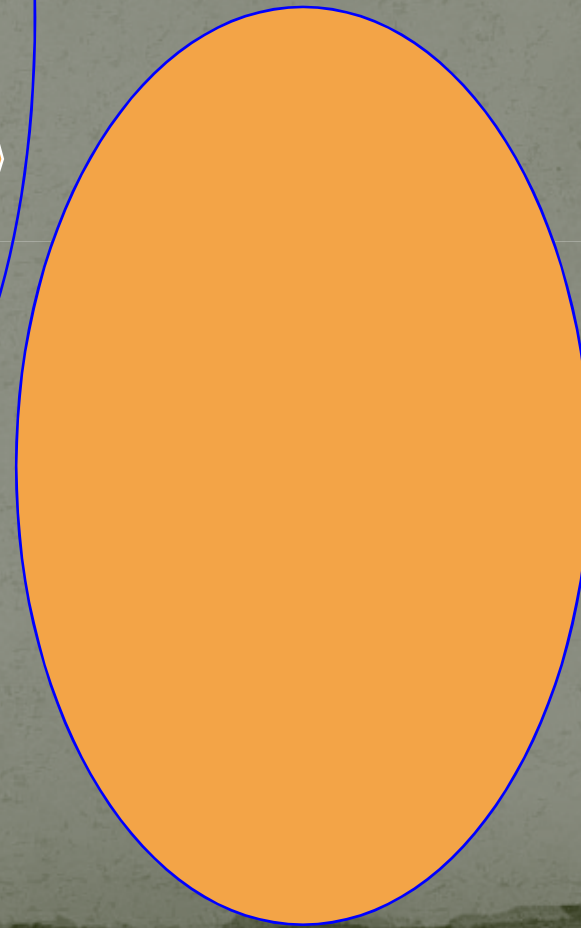
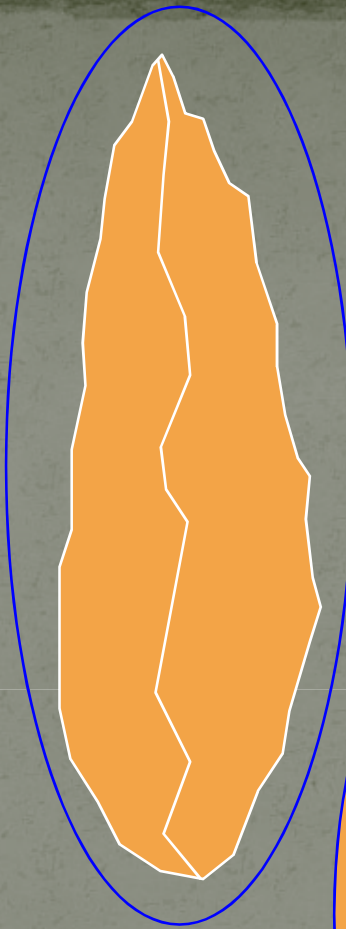
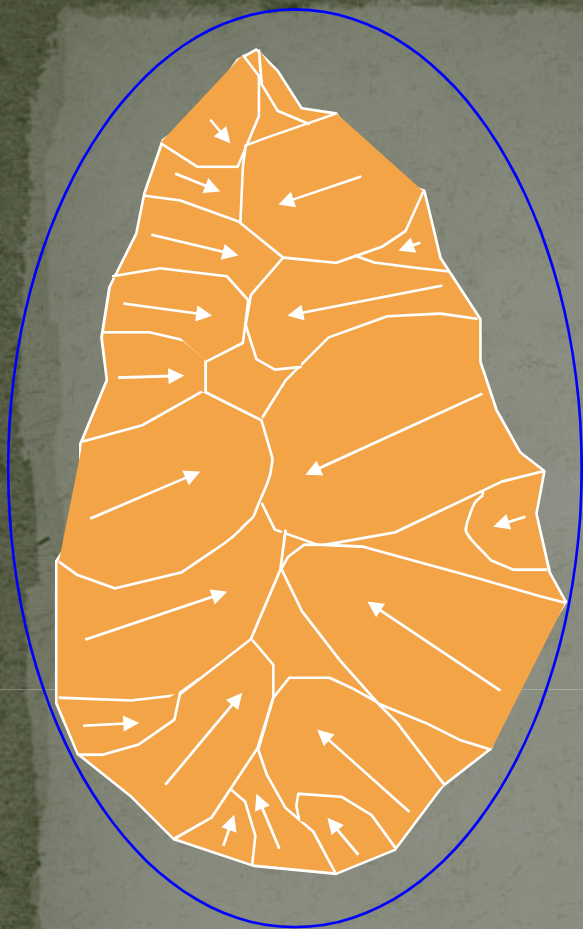
Charakteristika:

- jeden kus suroviny - jeden nástroj
- tvrdým otloukačem provádíme hrubé tvarování artefatu z valounu nebo desky
- měkký otloukač slouží k jemnějšímu opracování tvaru a vytvoření pracovních zón
- na artefaktu můžeme rozlišit hrot a až několik zón pracovního ostří, někdy se specializací na opracování různých materiálů
- sekáč, pěstní klín, klínový nůž, listovité hroty

Hrubý pěstní klín
opracovaný tvrdým otloukačem
cik-cakové nepravidelné ostří
celkově méně pravidelný tvar

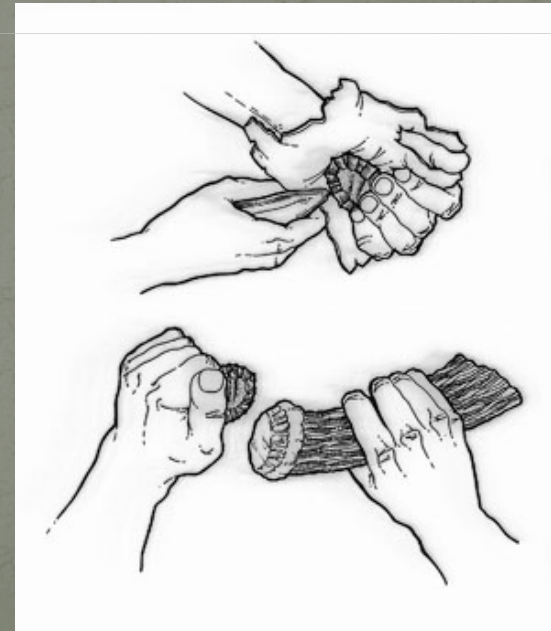

Jemně opracovaný pěstní klín
opracovaný měkkým otloukačem
lineární pravidelné ostří
pravidelný tvar

Metoda těžby polotovarů - debitáž

Charakteristika

- z hlízy se tvaruje jádro pro těžbu polotovarů
- z jednoho kusu - x polotovarů a z nich x nástrojů
- formování jádra probíhá nejčastěji tvrdým otloukačem, těžba polotovarů u starších metod, u mladších pak měkkým otloukačem
- využívá se přímý úder, prostředník, u mikrolitických polotovarů pak tlakem

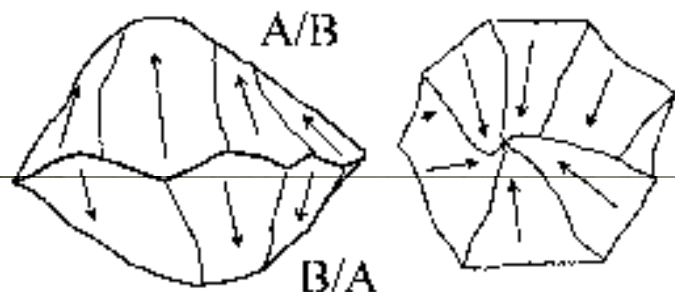

Základní typy jader

Objemová koncepce

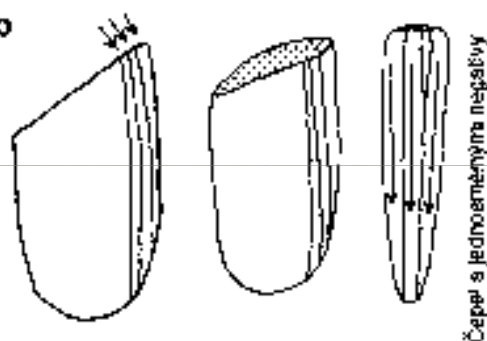
Diskoidní jádro

Plachy A a B jsou vzájemně zaměřené, tj. sřídá se orientace jádra. Těžba probíhá přímo centrální osou, aby byla zachována konvexita ploch. Všechny operace jsou prováděny tvrdým otlokačem.

Prizmatické jednopodstavové jádro

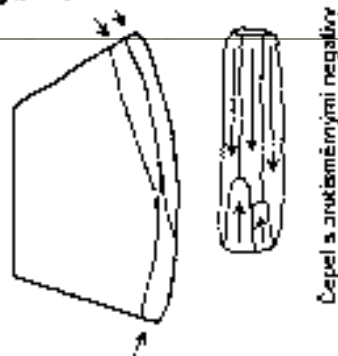
Jedna podstava a jen jedna těžní plocha. Negativy na čepelích pouze jednostranné. Příprava a reparace probíhají většinou tvrdým otlokačem, těžba zpravidla měkkým přímo, prostředníkem nebo tlakem.

Čepel s jednostrannými negativy

Prizmatické dvoupodstavové jádro

Dvě podstavy a jen jedna těžní plocha. Negativy na čepelích jsou protisměrné. Příprava a reparace probíhají většinou tvrdým otlokačem, těžba zpravidla měkkým přímo, prostředníkem nebo tlakem.

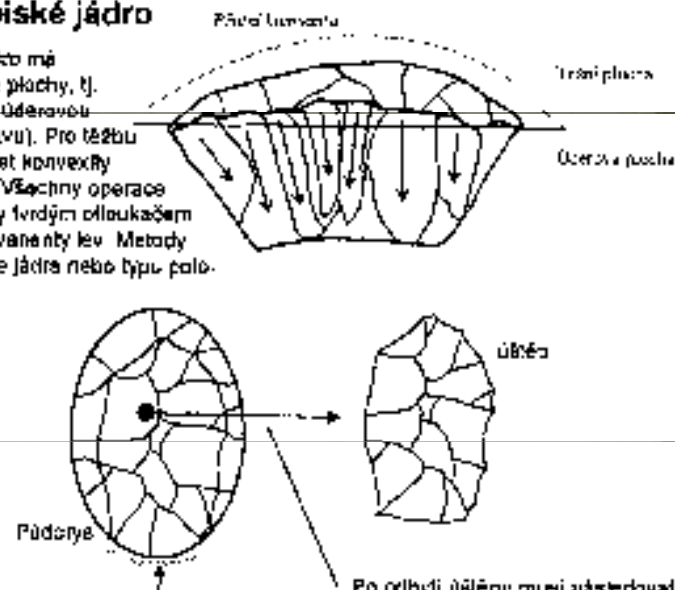

Čepel s protisměrnými negativy

Plošná koncepce

Levaltoiské jádro

Levaltoiské jádro má nezáporné plochy, tj. těžní plochu a úderovou plochu (podstavu). Pro těžbu je nutno dodržet konvexitu těžních ploch. Všechny operace jsou prováděny tvrdým otlokačem. Existují různé varianty lev. Metody práce orientace jádra nebo typu polozevaní.

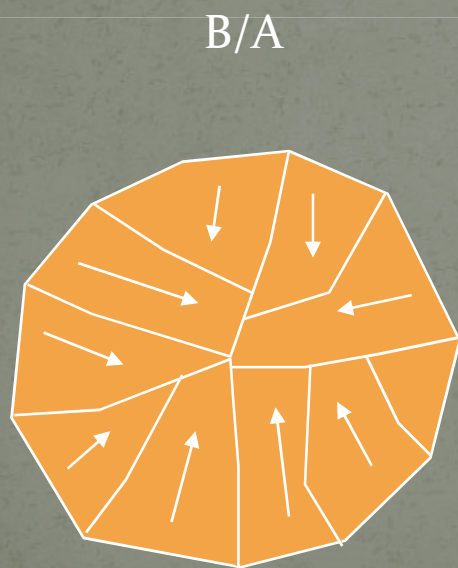
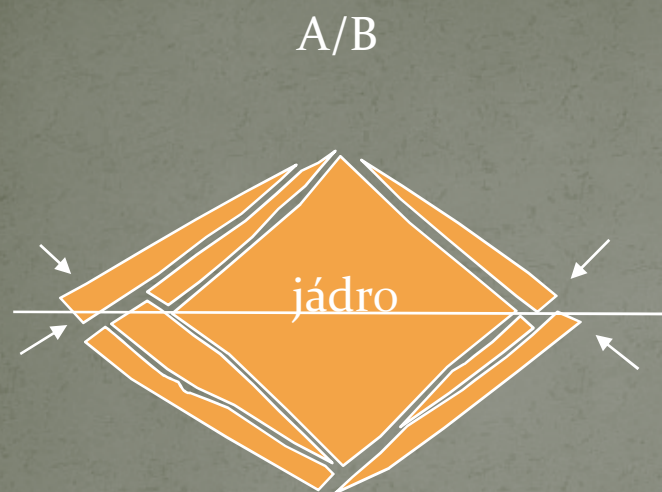
Po odbylí úběhu musí následovat tvarování konvexit těžních ploch.

Jádro se změněnou orientací

Dvě podstavy a dvě nezávislé těžní plochy s různými vzájemnými orientacemi. Negativy na čepelích mohou být jedno- i protisměrné. Příprava a reparace probíhají většinou tvrdým otlokačem, těžba zpravidla měkkým přímo, prostředníkem nebo tlakem.

Diskooidní metoda

Objemová metoda

- Úderová (A) a těžní plocha (B) jsou zaměnitelné
- Metoda nevyžaduje téměř žádnou preparaci a reparaci, takže se spoří surovina
- Jednoduchost metody umožňuje využití i málo kvalitních surovin
- polotovary se těží tvrdým otloukačem, mimo střed jádra
- polotovary nejsou příliš pravidelné, ale pracovní ostří je stejně kvalitní jako u jiných metod

Levalloisová metoda

Charakteristika

- plošná metoda
- vyžaduje kvalitní surovinu
- nezbytná je pečlivá příprava podélné a příčné konvexity; dále pak úderové plochy, tzv. fasetáže
- opakovanými preparacemi ubývá značné množství materiálu
- preparace i těžba probíhá tvrdým otloukačem
- tvarem jádra se dá predeterminovat tvar odbíjených odštěpů

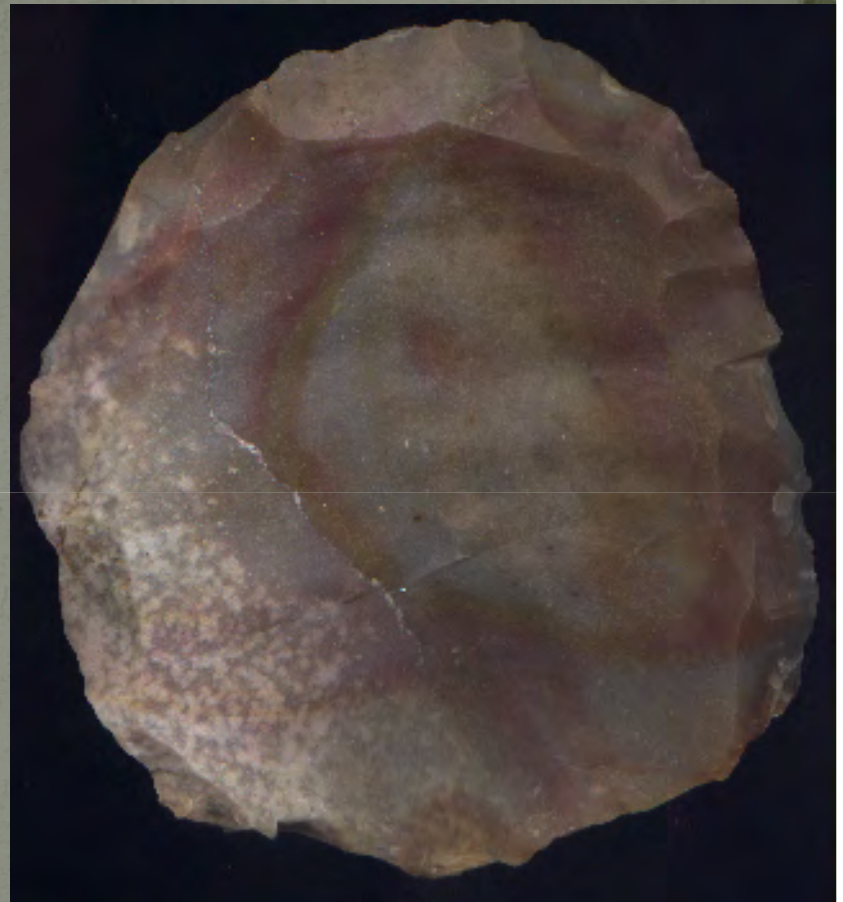
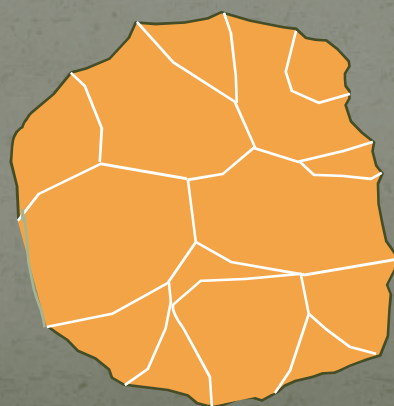
hrot

čepel

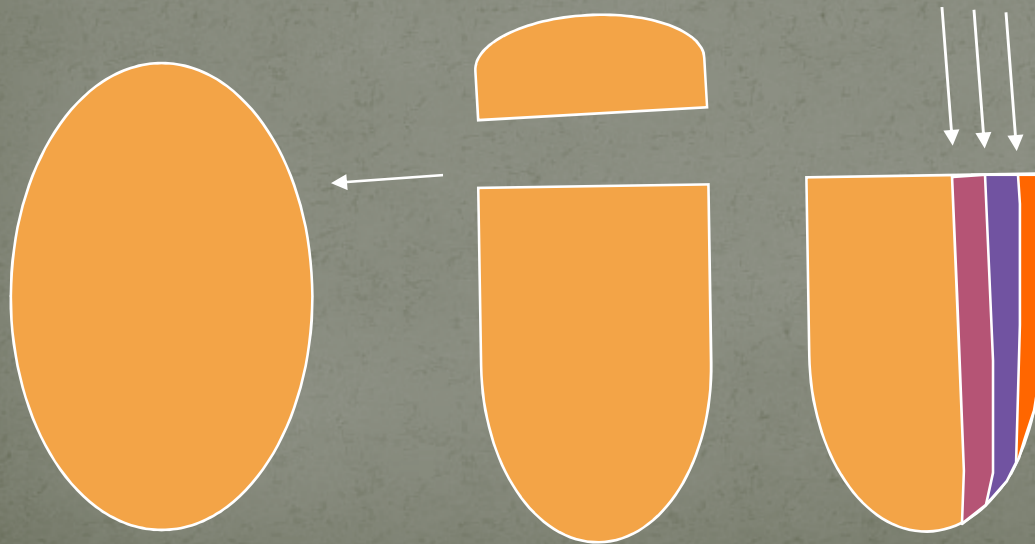
úštěp

Jednoduchá čepelová metoda

Charakteristika:

- objemová metoda
- je možné zpracovávat suroviny různých tvarů a kvality
- zvláště vhodná pro valouny
- nevyžaduje prakticky preparaci (při vhodném tvaru), lze těžit přímo.
- malá ztráta materiálu.
- polotovary nejsou příliš pravidelné

Typologie štípané industrie

Typologické systémy vycházejí z tvaru nástroje, ze způsobu opracování, z rozsahu opracování, vzácně i z velikosti, a to vše se může týkat jak celého nástroje, tak jeho určité části, která byla tradičně považována za funkční.

Terminologie vychází z:

- funkce a etnografických paralel (drasadlo, škrabadlo, vrták, rydlo, šipka)
- morfologie (listovitý hrot, hrot s vrubem)
- pro jemnější třídění se používají techniky výroby (příčné drasadlo, hranové rydlo)
- eponymní lokality (hrot typu Font-Robert, drasadlo typu Quina)

Tavba železa

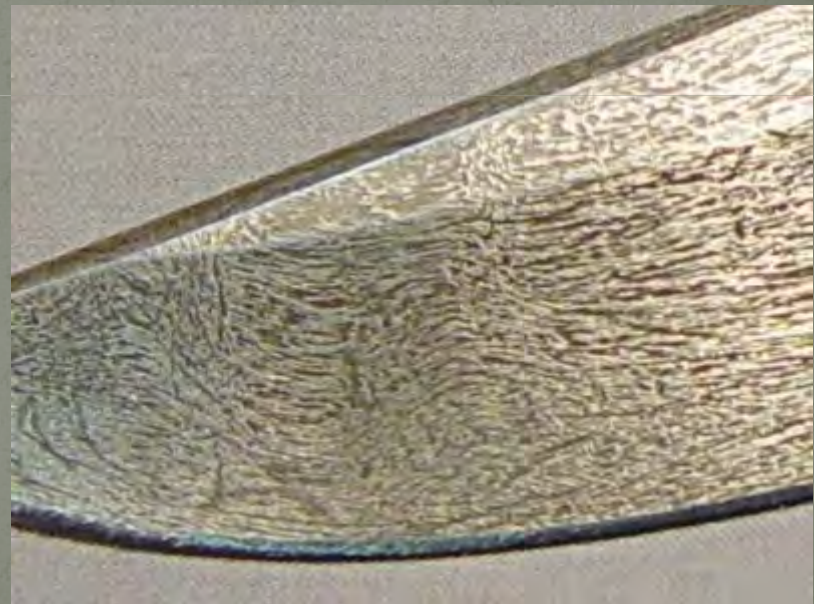
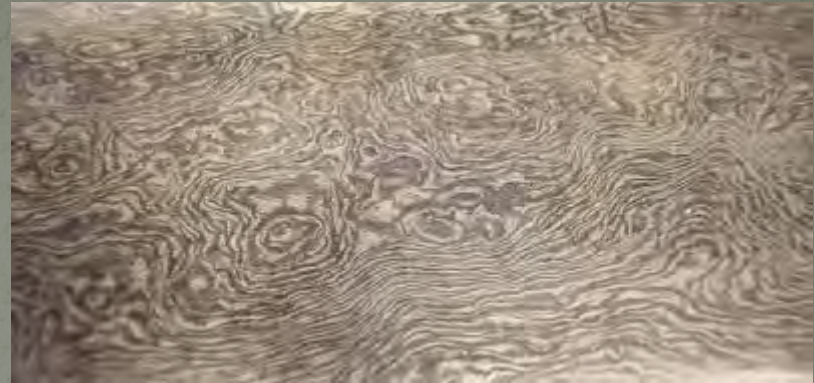

Výroba wootzu (bulat)

- Pavel Anosov (19. stol.) první pochopil, a také dokázal řadou experimentů, že se bulat liší od „obyčejné“ oceli ne chemickým složením, ale fyzickou strukturou.

Proces výroby obsahuje:

- 1) Tavení surového železa a oceli v tyglíku
- 2) Velmi pomalé ochlazování do pevného stavu
- 3) Žíhání získaného ingotu
- 4) Kování ingotu do pásoviny

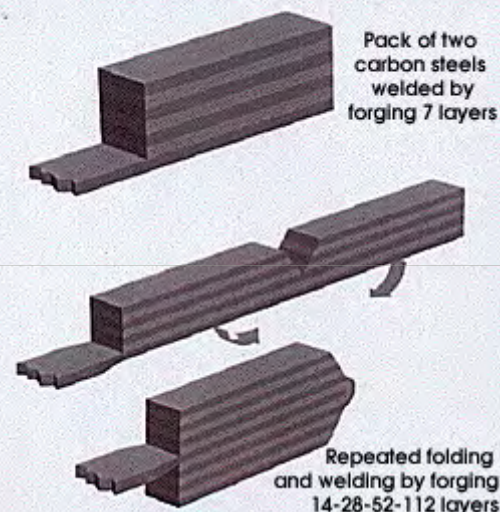
Výroba damašku

Damašek, jinak též damask, damašková, damasková či damascenská ocel je materiál, který má nehomogenní, ale více či méně pravidelnou vnitřní strukturu, sestávající ze střídajících se vrstev nejméně dvou různých druhů oceli, popřípadě oceli a jiného kovu. Jedná se ovšem o materiál kompaktní, vrstvy jsou navzájem pevně spojeny, nejčastěji metodou tzv. kovářského svařování.

- Kovářské svařování
- Materiály pro výrobu damašku
- Výroba damašku
- Konečná úprava damašku

A. Laminating: Traditional welding

Výroba keramiky

OSTŘIVO – klastická složka

POJIVO – plastická složka

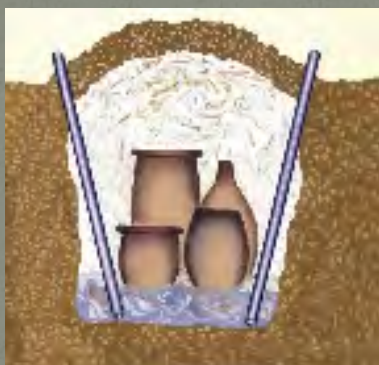
SUROVINA – spraše, sprašové hlíny, jíly, jílové hlíny

- Příprava materiálu
- Vlastní tvarování
- Výzdoba
- Povrchové úpravy – leštění, engobování, glazování
- Sušení výrobku
- Výpal

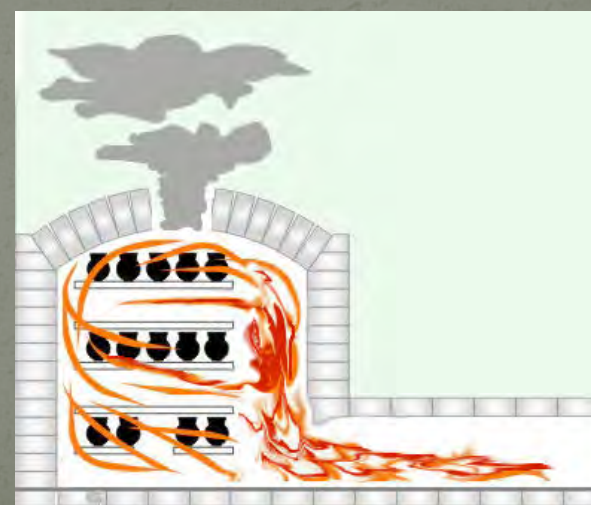
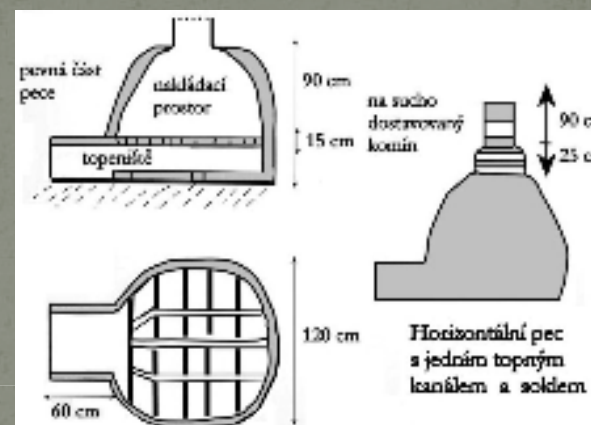
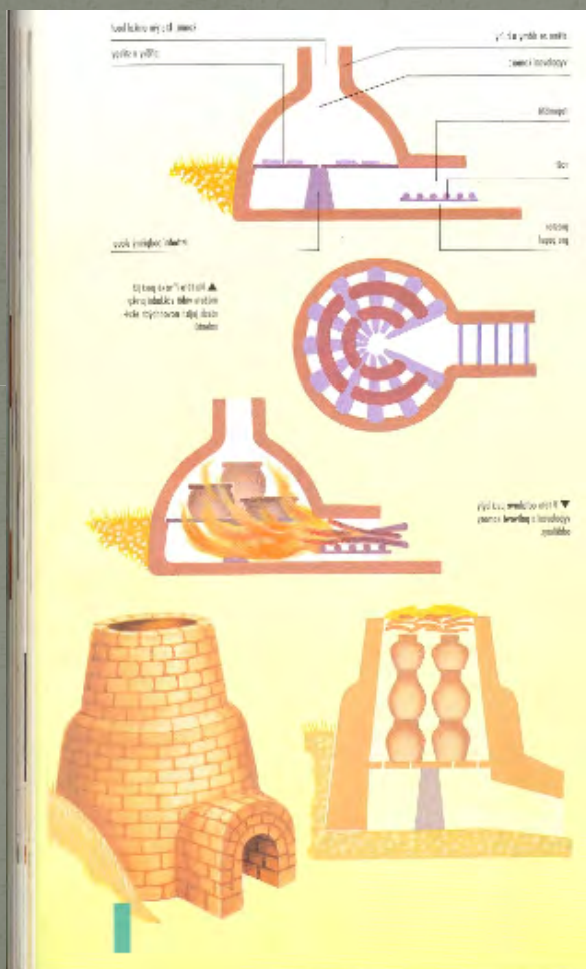

Pálení – otevřený oheň, v jamách, v jamách s průduchy, pilinový výpal, mířování

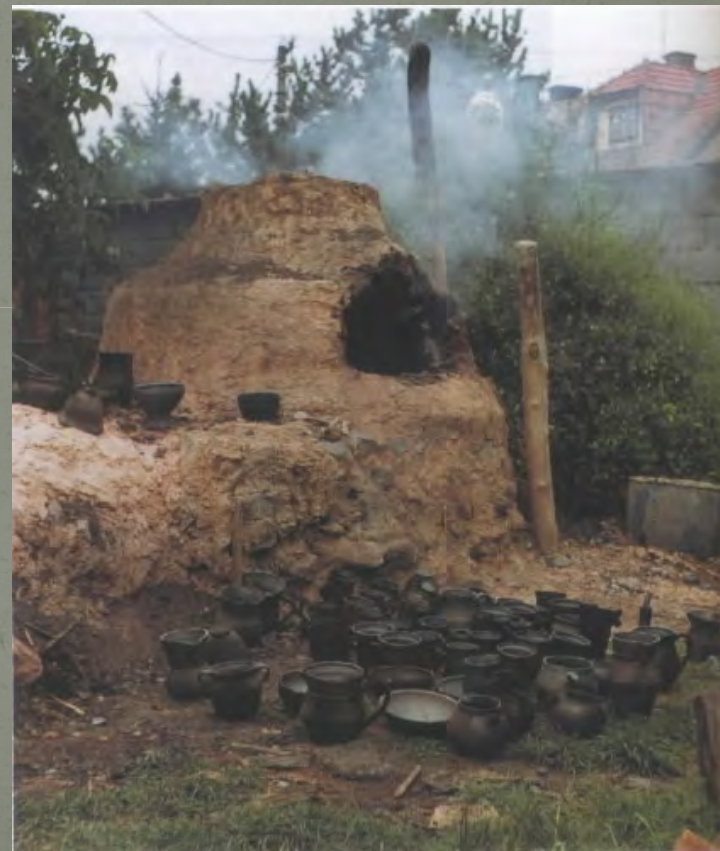

Pálení – pec římská, habánská - horizontální, vertikální

Keltské pece

Roznícení ohně třením dřev pomocí luku

